

Андрій
Баумейстер

ГАДАМЕР ЯК МІФОТВОРЕЦЬ: міф Гайдегера¹

Гадамер у своїх статтях та виступах часто-густо вдається до улюбленого прийому Платона: філософське мовлення раптово переривається і читачам або слухачам пропонують міф, стислу чи більш розлогу оповідь. Власне, одне слово (*logos*) замінюють на інше (*mythos*). Тільки, на відміну від Платона, Гадамер постає не як творець філософського міфу, а як свідок та оповідач про події далекого минулого (що з роками тільки посилювало ефект). Ці свідчення були покликані, на думку Гадамера, ілюструвати той чи той філософський сюжет за допомогою засобів наративу, оповіді від першої особи. Адже герменевтика, згідно з його версією, — це досвід розуміння та мислення, а досвід передбачає особисту причетність. Від статті до статті, від виступу до виступу такі оповідні сюжети могли повторюватися, збагачуючись новими деталями та новими наголосами.

Одним з найяскравіших міфів була оповідь про прощання Гайдегера зі своїми фрайбурзькими колегами та студентами. Вперше я прочитав про цю подію у статті «Гайдегер та греки» (пізня доповідь Гадамера 1990 року). Оповідь з'являється після опису того, як Гайдегера надихнула ідея повернення до грецької мови, як він намагався відійти від схоластичної латини, щоб наново відчути первинну силу грецьких запитувань про буття. Відтак

¹ Див. також: *Баумейстер А.* Розмова Лока з Вітгенштайном за келихом вина (ФД, 2015, №5, с. 109–112).

Гадамер зупиняється на слові, здатному об'єднати теорію і практику, виявити спільне в них. Таким словом, на його думку, є німецьке *die Wachsamkeit* (чування, пильнування). «Це чування-пильнування Аристотель називав *phronesis* (практичний розум, поміркованість. — А.Б.)» [Гадамер, 1991: с. 65]. Далі відбувається несподівана зміна мовлення: «Мені спав на згадку зараз (увіч риторичний прийом, адже оповідь до цього було неодноразово відтворено! — А.Б.) прощальний пікнік, який 1923 року молодий Гайдегер влаштував для своїх фрайбурзьких учнів — напередодні від'їзду до Марбурга. Це було у Шварцвальді, навколо палахкотливого багаття. Він посиджував верхи на відерці для вугілля і виголошував прощальну промову, яка починається словами “Буття, що чуває у вогні ночі. Грекам...”. Досі я немовби чую ці його слова; пригадую і продовження: йшлося про вогонь та світіння, про світ та п'тьму, про покликання людей балансувати між зіходженням буття та його втратою. Це був увіч грецький виток гайдегерівської промови, промови, врухомленої самою його молодістю» [Гадамер, 1991: с. 65]. Далі Гадамер знову змінює міф на логос. Що таке це «чування»? Це те, що Аристотель розумів як одвічну присутність космічного Розуму (*noys*), його перебування в сучасному (*Gegenwärtigkeit*). Те, що Гегель називав духом (*der Geist*).

Перш ніж рухатися далі, дозволю собі одне зауваження та одне міркування. У греків гомерівської епохи ще не було форм минулого та майбутнього часу. Гомер усе описує немовби в сучасному. У цьому розумінні ми завжди тут, за наявності сучасного. Німецьке «сучасне» (*die Gegenwart*) також є досить примітним. Воно складене з префікса *Gegen* (навпроти, біля) та основи *Wart*. Самого слова *Wart* у німецькій мові немає, натомість є дієслово *warten* (чекати), іменники *die Warte* (вартова вежа, обсерваторія) та *der Wärter* (вахтер). Українські «варта», «вартовий», «вартувати» — саме звідси. Російське «настоящее» для мене дивне тим, що воно на чомусь «стоить», але на чому саме — помовчує. Так, воістину чування та пильнування! Але я захопився...

Описаний міф-свідчення виникає значно раніше, 1974 року, в урочистій промові з приводу 85-річчя Гайдегера. Доповідь і розпочато як міф: 85-й день народження Гайдегера «породжує істинний подив, здивування (*eine wahre Überraschung*) у багатьох його учнів». Гайдегер сам — майже буття, майже легенда. Його діяльність дає підстави проводити космічні аналогії: вона подібна до руху гігантських небесних світил (*wie das nur bei wahrhaft großen Gestirnen der Fall ist*). І тут-таки стрибок у минуле, до повоєнної доби («одразу після Першої світової війни»), «коли у Фрайбурзі почалась діяльність молодого асистента Гусерля». Зверніть увагу на епічний спокій оповіді: завершується Перша світова війна і у Фрайбурзі починається діяльність (*die Wirkung*) «молодого асистента Гусерля».

Події майже зіставні за масштабом та силою впливу! «Вже тоді від нього (Гайдегера) виходило ні з чим не порівнюване випромінювання» (*schon damals ging eine unvergleichliche Ausstrahlung von ihm aus*) [Gadamer, 1987: S. 262]. Щось схоже на образ у «Жахливій помсті» Гоголя. Чудесне явище відбулося

у світі, коли раптом стало видно далеко наскрізь. Явище Гайдегера приголомшує, він сам — як блискуче світило, що випромінює світло і зачакловує своєю красою та силою. Це *noys* Аристотеля та *Geist* Гегеля в одній особі. Це якась «таємниця пролонгованої присутності», яку важко розгадати, та й не кожний спроможен (*Was ist das Geheimnis dieser dauerhaften Präsenz?*) [Gadamer, 1987: S. 263].

Після такої величної інтермедії Гадамер живописує тяжку боротьбу Гайдегера з академічною обмеженістю (*Biederkeit* — це навіть не просто обмеженість, а *обивательська* обмеженість). Як його не розуміли й критикували злі Лукачі, Адорни та Карнапи! Але всі, хто висловлюється як «за», так і «проти» Гайдегера, тим самим виставляють себе на посміховище. Ще б пак, адже міф має абсолютний імунітет стосовно будь-якої критики! Будь-яка аргументація тут — лише «поголоси», «балачки». «Так просто повз мислення не пройти» [Gadamer, 1987: S. 263]. Далі Гадамер згадує (як і в доповіді «Гайдегер та греки») легендарний манускрипт Гайдегера про Аристотеля, що так вразив Наторпа. Від тексту, який 22-річний Гайдегер тоді прочитав, виходила досі незнана сила. Враження було, мов від «удару струмом». Гайдегеровий текст «закарбувався у пам'яті», «приголомшив», «відкрив очі» (*Ja, das war es: es gingen einem die Augen auf*) [Gadamer, 1987: S. 264].

Та й лекції Гайдегера діяли магічно: студенти бачили перед собою речі немовби в їхньому тілесному втіленні (*sah man die Dinge vor sich, als ob sie körperhaft greifbar wären*). Тобто слухачі майже переживали видіння! Цей образ речей, що перебувають на очах, Гадамер часто використовує у статтях про Гайдегера (як раніших, так і пізніших). Але тут доповідач має певну мету. Описана візуальність Гайдегерового слова, Гайдегерове вміння показати самі речі в їхній неприхованій суті свідчать про унікальний дар споглядання, що дає Гайдегерові змогу охопити початки та кінці західного мислення.

Саме тут і з'явився вже відомий нам міф: «Восени 1923 року молодий професор Гайдегер (зауважмо постійне підкреслювання молодості. — А.Б.) від'їжджав до Марбурга. Полишаючи свій рідний Фрайбург, він запросив на вечірку до себе до Шварцвальда багато друзів, колег і студентів. Нагорі, на галявині було запалено багаття з величезного стосу дров, і Гайдегер виступив із промовою, яка справила сильне враження на всіх нас і яку він розпочав словами «Чувати у вогню ночі» (*Wach sein am Feuer der Nacht*), а його наступним словом було: «Греки...». Звичайно, тут далася взнаки також романтика молодіжного руху. Але це було і щось більше. Це була рішучість мислителя, який єдиним поглядом охоплював сьогодні й тоді, майбутнє і грецьку філософію [Гадамер, 2007: с. 130]. Міф оповідано дещо інакше, якщо порівняти його з пізнішою доповіддю «Гайдегер та греки». Тут (у міфі 1974 року) захоплення слухачів пояснюється почасти романтикою молодіжного руху, а там (у міфі 1990 року) промова Гайдегера врухомлювалася «власне його молодістю». У пізнішому міфі з'явилося відерце для вугілля,

на якому сиджував промовець (вочевидь, що всі гості розляглися на траві, як це й належить найближчим учням на давньогрецькому бенкеті). Але в обох версіях промова Гайдегера сягає духу греків і стремить у майбутнє. У «Філософських роках навчання» цей міф (що словесно збігається з доповіддю 1974 року) вже подано у вигляді важливої ланки у духовному формуванні самого Гадамера [Gadamer 1995: S. 213–214]. Так, чувати біля вогню! *Wach sein am Feuer der Nacht...*

Придивімося ще до кількох епітетів, що ними наділяє Гайдегера Гадамер-міфотворець. Відійдемо ще далі в минуле, до Гадамерової доповіді 1964 року (урочиста промова на честь 75-річчя Гайдегера). Тут ми дізнаємося, що за Гайдегером вимірюють плин часу (*misst sich an ihm der Lauf der Zeit*) [Gadamer, 1987: S. 186]. Воістину, «в його затоку заплив час»... Знову слова про «вплив його духу», про його «чаклувальний вплив» (*die Reizwirkung*). Гайдегера подано тут (образ, що буде ключовим для пізніших статей та доповідей) як посланця буття, що змагається з духами цього світу, із силами «планування та розрахунку» (*nüchterne Planung, nüchterne Rechnung, nüchterne Beobachtung*). З тими стихіями, які сам Гадамер окреслив у своєму «*Opus majus*» словом «метод». Цікаво, що негативним значенням навантажено прагнення сучасних мислителів «до логічної ясності, точності та перевірюваності всіх висловлювань» (*In der Philosophie zeigt sich das an der steigenden Tendenz nach logischer Klarheit, Exaktheit und Überprüfbarkeit aller Aussagen*). Дуже небезпечна тенденція для науки та філософії! Але за допомогою яких сил Гайдегер виступає проти цих небезпечних духів техніки та розрахунку! Якщо не ясність і точність, тоді що? І Гадамер, щоб пояснити ці гайдегерівські сили, знову вдається до міфу. Зазвичай він уводить його фразою: «Я пригадую, як...»

До Марбурга доходить поголос про «молодого генія» Фрайбурга, його слова та записи передають із вуст у уста, із рук у руки. Гадамер мусить здійснити ходіння на прощу, паломництво, він повинен побачити це чудесне явище. І ось він біля приймальні Гайдегера у Фрайбурзькому університеті. З неї виходить хтось, «маленький чорний чоловічок». Навряд чи це ВІН! 23-річний студент продовжує чекати, але потім виявляється, що той чорний чоловічок — то й був Гайдегер! І що ж? Одного погляду Гадамерові достатньо, щоб зрозуміти, в чому сила шварцвальдського чаклуна. Він — провидець. «Він убачальник» (*ein Sehender*), «мислитель, який бачить» (*ein Denkender, der sieht*) [Gadamer, 1987: S. 188]. Ось тут і виникає образ людини, яка показує на лекціях речі в їхній справжній суті (кліше, відтак неодноразово повторюване у статтях та виступах).

Філософи «від сучасності» прагнуть ясності й точності, а Гайдегер бачить та показує. Вони пропонують аргументи, а Гайдегер зачакловує своїми незвичними, «оракульськими» закликами та декламаціями. Так доведено до досконалості гусерлівський постулат про те, що пізнання — це першою чергою споглядання. Феноменологія увінчується пророцтвом та

візіонерством. Коли Гайдегер декламував в університетській аудиторії і, скосивши око на слухачів, спрямовував свій погляд у вікно, то він «бачив те, про що думав, і робив приступним баченню виголошуване» (*dann sah er, was er dachte und machte sehen*) [Gadamer, 1987: S. 188]. Всі ці лекції мали «незрівнянну чарівність, привабливість» (*die unvergleichliche Faszination*) та «неповторну силу навіювання» (*die unvergleichliche Suggestionskraft*). Відзначмо ці нав'язливі повторювання в усіх доповідях предикатів «незрівнянний», «неповторний», «пречудовий» (*Unvergleichliche*). Образ, з одного боку, мага та чарівника, що зачаклює своїм словом, а з іншого — трагічного античного героя, що став до двобою з демонічними силами, — цей образ Гадамер безнастанно тиражуватиме від статті до статті.

Нарешті, звернімо увагу ще на один образ. У ньому Гайдегер постає як просвітлене *Da* буття та думки, як вісник долі, що з усією серйозністю несе своє нелегке служіння. У зв'язку з цим цікаво простежити, як змінюється Гадамеровий тон у його ювілейних промовах (на 75-річчя, 80-річчя та 85-річчя Гайдегера, відповідно доповіді 1964, 1969 та 1974 років). Бачимо, що Гадамер перебуває у певному розпачі від пізньої творчості свого вчителя (цим пояснюються його ввіч перебільшені звеличення «молодого Гайдегера»). Але обов'язок перед майстром та вчителем повеліває йому продовжувати розмову і про Гайдегерове мислення після «повороту». У промові 1964 року ясно чуємо незадоволення «граничною манірністю мовних зворотів» вчителя (*Was herauskommt, sind Redeweisen von extremem Manierismus*) [Gadamer, 1987: S. 196]. Гадамер знаходить для цього своє пояснення: мовна потреба, боротьба з мовою. Гайдегер зайшов настільки «випереджально» далеко, що залишив позаду себе «оселю буття», мову. У цій бездомності Гайдегер блукає, не знаходячи шпарини, хоча говорить про неї безнастанно.

У доповіді 1969 року цю химерно-пишномовну манеру оголошено органом нового *показування*: «не тут мова, а там буття, не тут припущення, а там припущуване, але в самому насильницькому прориві та переламі (*in dem gewaltsamen Einbruch und Umbruch*), здійснюваних засобами гайдегерівської мови, стає ближчим "буття", про яке він запитує» [Gadamer, 1987: S. 227]. Мова Гайдегера у такому зображенні стає воланням долі, голосом буття. «Від мови, якою говорить і пише Гайдегер, не можна ухилитися (*nicht ausweichen können*)». Тобто ця мова — *невна неминучість*? Так, ми повинні її *просто прийняти*, позаяк у ній «мислення дає, дарує самого себе (*in ihr Denken sich gibt*)». Від такого дарунка неможливо відмовитися. «Адже саме у такий спосіб мислення присутнє» (*Denn so ist Denken da*) [Gadamer, 1987: S. 228]. Саме в такий спосіб *Dasein* було персоніфіковано! У Гайдегері чуває власне буття. Мислення Гайдегера — чування-присутність буття у вогні ночі (у ночі пророцької темної мови). *Wach sein am Feuer der Nacht...*

Але якщо уважно прислухатися до мови Гадамерових міфів про Гайдегера, то виникає одне неусувне і дуже серйозне питання. Гадамер весь час використовує такі слова, як «сила», «вплив», «насилля», «могутність», «не-

зрівнянна чарівність», «незрівнянна сила навіювання» тощо. За допомоги цих слів він описує вплив на слухачів та читачів Гайдегерових лекцій і текстів. Але водночас Гадамер говорить про споглядання, показування, явлення та присутність сенсу та істини. Але хіба істина показує себе в насильницький спосіб (*gewaltsam*)? Хіба вона потребує сили навіювання? Мені здається, що ні. Для сприйняття та бачення істини не потрібні сугестія та «зачакловування». У справі істини не потрібні насилля та чаклування. А міфи Гадамера саме й говорять про чаклування та силу. Тут прихована одна з головних суперечностей Гадамера-міфотворця.

Гадамер, бажаючи оспівати вчителя, зображаючи його граничну серйозність у справі думки, його безнастанну боротьбу з духами часу та з мовою, ввіч грішить проти риторичних норм. Жодного з філософів минулого не описували за допомоги таких гіпертрофованих та пафосних епітетів. Говорити так про Платона, Тому Аквінського або Канта було б навіть *непристойно* (тобто їм це було б «не до лиця»). Всі ці гучні фрази про долю, невідворотність, могутність — нібито перед нами не живий мислитель, а стихія, рок, історична подія небаченої досі сили та розмаху. Такий Гайдегер-міф цілком міг би перефразувати слова апостола Павла: «Вже не я мислю, але мислить у мені саме мислення». Або: «Вже не я сам перебуваю, але перебуває у мені саме буття». При цьому перед нашою уявою вимальовується велична постать, що посиджує на відерці для вугілля перед величезним багаттям, що палахкотить уночі. Мірно згасає і мірно спалахує...

Якщо і правда, що істинний поет має вміння творити і трагедію і комедію, то Гадамер-міфотворець, безперечно, досяг на цих теренах справжньої досконалості. У трагічній постаті Гайдегера, який з великою серйозністю здійснює важку справу думки, випромінюють комічні риси. Але так само і в комічному «маленькому чорному чоловічку» з блискучими очима міститься так багато воістину трагічного...

ДЖЕРЕЛА

Гадамер Г.-Г. Пути Хайдеггера: исследование позднего творчества. — Минск: Пропилей, 2007.

Гадамер Г.-Г. Хайдеггер и греки // Логос. — 1991. — № 2. — С. 56–68.

Gadamer H.-G. Gesammelte Werke. Band 3. Neuere Philosophie I. Hegel. — Husserl. — Heidegger. — Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1987.

Gadamer H.-G. Philosophische Lehrjahre. — Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1995.